

TASVIRIY SAN'AT FANIDA TARIXIY OBIDALARNI O'RGANISHNING AHAMIYATI

Diyora Qurvonboyeva

Namangan davlat pedagogika instituti

Tasviriy san'at yo'nalishi 1-kurs magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada tasviriy san'at fanida tarixiy obidalarni o'rganishning zarurati, ularning o'quvchilarning estetik dunyoqarashini shakllantirishdagi o'rni, darslarda foydalanish metodlari hamda tarixiy obidalar orqali milliy o'zlikni anglash muammolari keng yoritilgan. Shuningdek, zamonaviy texnologiyalar yordamida tarixiy obidalarni tasviriy san'atda o'rgatish bo'yicha takliflar ham berilgan.

Kirish: Tarixiy obidalar – bu xalqning o'tmishi, ma'naviy boyligi va estetik qarashlarining ifodasidir. Har bir millat o'z tarixini qadrlashi, uni yangi avlodga yetkazishi kerak. Shu nuqtai nazardan qaralganda, tasviriy san'at fanida tarixiy obidalarni o'rganish orqali nafaqat o'quvchilarni san'atga oshno qilish, balki ularning milliy g'ururini shakllantirish ham mumkin. Bugungi kunda ta'lim tizimida mazkur yondashuv o'ta muhim ahamiyatga ega.

Asosiy qism:

1. Tasviriy san'at va tarixiy obidalar o'rtasidagi bog'liqlik: Tarixiy obidalar tasviriy san'atda muhim mavzu bo'lib, ularda naqshlar, bezaklar, kompozitsiyalar, shakl va ranglar uyg'unligi o'quvchilar tomonidan badiiy talqin qilinadi. Bu esa ularning tasviriy ifodalash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Masalan, Registon majmuasidagi geometrik va vegetativ naqshlar, Toshkentdagi Ko'kaldosh madrasasi bezaklari o'quvchilar tomonidan chizmalarda qayta aks ettiriladi. Tarixiy obidalar — qadimiy binolar, yodgorliklar, me'moriy inshootlar — tasviriy san'at asarlarida tez-tez tasvirlanadi. Ular rassomlar, haykaltaroshlar va boshqa san'atkorlarga ilhom manbai bo'lgan. Masalan:

Samarqanddagi Registon maydoni yoki Buxorodagi Ark qal'asi ko'plab rassomlar tomonidan suratga olingan.

O'rta asr minora va masjidlarining nafis naqsh va g'oyaviy mazmuni zamonaviy san'atga ta'sir qilgan.

Tasviriy san'at tarixiy obidalarni hujjatlashtiradi

Yuzlab yillar davomida yo'qolib ketgan yoki buzilgan tarixiy obidalar haqida tasviriy san'at asarlari orqali tasavvurga ega bo'lish mumkin.

- Rassomlar va miniatyura ustalari qadimiy shaharlar, qasrlar va madrasa binolarini o'z asarlarida aks ettirib, ularni tarixga muhrlagan.

- Fotografiya paydo bo'lishidan oldin rassomlarning ishlari muhim tarixiy hujjat vazifasini bajargan.

- Tasviriy san'at tarixiy obidalarni bezaydi

Ko'plab tarixiy obidalar o'z zamonasining tasviriy san'ati namunalarini o'zida jamlagan:

- Me'moriy naqshlar, mozaikalar, freskalar va devoriy rasmlar.

- Masalan, Toshkentdagi Ko'kaldosh madrasasi yoki Samarqanddagi Shohi Zinda majmuasi rang-barang ganchkori naqshlar va rasmiy bezaklar bilan mashhur.

San'at orqali tarixiy obidalar qadrlanadi va asrab qolinishiga hissa qo'shiladi

Tasviriy san'at asarlari (masalan, plakatlar, eksponatlar, diorama va muzey kompozitsiyalari) tarixiy obidalar haqida jamiyat ongini oshirishga xizmat qiladi.

- Ular restavratsiya ishlariga ilhom beradi.

- Yoshlarda tarixiy merosga qiziqish uyg'otadi.

Madaniy va milliy o'zlikni aks ettirish

Tasviriy san'at va tarixiy obidalar ikkalasi ham bir xalqning madaniyati, urf-odati, diniy qarashlari va estetik didining yorqin ifodasidir.

2.O'zbekiston hududidagi tarixiy obidalar tahlili:

Hududiy joylashuvi bo'yicha tahlil

O'zbekistonning turli viloyatlarida tarixiy obidalar to'plangan, ularning har biri o'ziga xos davr va madaniyatga mansub:

- Samarqand:

- Registon majmuasi, Shohi Zinda, Bibi Xonim masjidi, Ulug'bek rasadxonasi.

- Asosan Temuriylar davriga mansub (14–15-asrlar).

- Me'morchilikda murakkab ganchkori naqshlar, mozaika va koshinkorlik uslublari bilan ajralib turadi.

- Buxoro:

- Po'i Kalon majmuasi, Ark qal'asi, Ismoil Somoniy maqbarasi, Mir Arab madrasasi.

- IX–XIX asrlar oralig'ida qurilgan.

- Islomiy me'morchilik va qadimiy eroniy ta'sirlarni mujassam etadi.

- Xiva:

- Ichan Qal'a, Pahlavon Mahmud maqbarasi, Kalta Minor, Ko'hna Ark.

- XVII–XIX asrlarda qurilgan obidalar ko'pligi bilan ajralib turadi.

- Sahro mintaqasidagi an'anaviy arxitektura uslubi.

- Toshkent:

- Xast-Imom majmuasi, Ko'kaldosh madrasasi, Baroqxon madrasasi.

- XVI asrdan boshlab bunyod etilgan.
- Sovet davrida ko'p obidalar yo'qotilgan bo'lsa-da, ba'zilar tiklangan.

Tarixiy davrlar bo'yicha tahlil

O'zbekiston tarixiy obidalari turli bosqichlarni aks ettiradi:

Tarixiy davr	Mashhur obidalar	Xususiyatlari
Qadimgi davr (IV–III asrlar)	Afrosiyob, Topraqqal'a	Zardushtiylik, buddaviylik ta'siri
Erta islom davri (IX–X asrlar)	Ismoil Somoniy maqbarasi	Geometrik bezaklar, g'isht arxitekturas
Temuriylar davri (XIV–XV asrlar)	Registon, Bibi Xonim	Koshinkorlik, murakkab naqshlar
Xonliklar davri (XVII–XIX asrlar)	Ichan Qal'a, Arklar	Ichki hovli, himoya devorlari, madrasalar
Sovet davri va mustaqillikdan keyin	Tiklangan obidalar	Restavratsiya, muzeylashtirish

Madaniy va diniy ahamiyati

• Diniy markazlar: Ko'plab tarixiy obidalar masjid, madrasa yoki maqbara sifatida xizmat qilgan.

• Ilm-fan markazlari: Ulug'bek rasadxonasi va madrasalar ilmiy izlanish markazi bo'lgan.

• Ziyorat joylari: Shohi Zinda, Pahlavon Mahmud, Bahauddin Naqshband maqbaralari ziyoratchilarni tortadi.

Zamonaviy ahamiyati

• Turizm resursi: UNESCO ro'yxatiga kiritilgan obidalar (masalan, Itchan Qal'a, Samarqand).

• Tarixiy o'zlikni mustahkamlovchi vosita: Obidalar orqali milliy g'urur va madaniy o'zlik rivojlanadi.

• Restavratsiya ishlari: Mustaqillikdan so'ng ko'plab obidalar qayta tiklandi.

Muammolar va muhofaza zarurati

• Iqlimiy sharoitlar, inson omillari, e'tiborsizlik ko'plab obidalarni xavf ostiga qo'ygan.

• UNESCO, ICOMOS va mahalliy muhofaza tashkilotlari bu obidalarni himoya qilishda faol.

Samarqanddagi Registon, Buxorodagi Poyi Kalon, Xivadagi Ichan-Qal'a, Termizdagi Fayoztepa, Toshkentdagi Zangiota majmuasi – bularning har biri o'ziga xos badiiy bezaklari bilan tasviriy san'atning o'rganish ob'ekti bo'lishi mumkin. Har bir obidaning me'moriy yechimi, naqshlar tizimi, rang-barangligi alohida diqqatga sazovor.

3. Tarixiy obidalarni tasviriy san'at vositalari orqali talqin qilish metodlari: Rassomlik, grafik, akvarel texnikasi, kollaj, mozaika kabi usullar orqali obidalarni talqin etish mumkin. O'quvchilarga obida suratlarini ko'rsatib, o'sha suratlar asosida mustaqil kompozitsiya ishlash topshiriqlari berilishi mumkin. Bu usul orqali ularda tafakkur, mushohada va ijodiy qaror qabul qilish ko'nikmalari shakllanadi.

4. Darslarda tarixiy obidalarni o'rganishning pedagogik ahamiyati:

Tarixiy tafakkurni shakllantirish

- O'quvchilar tarixiy obidalar orqali o'z ajdodlarining qanday hayot kechirganini, qanday g'oyalar bilan yashaganini anglaydi.

- Masalan, Ulug'bek rasadxonasi orqali ilm-fanga bo'lgan tarixiy munosabatni tushunadilar.

Pedagogik foyda: Tarixiy tafakkur va vaqtlararo bog'lanish hosil bo'ladi.

Milliy g'urur va o'zlikni anglash

- Tarixiy obidalar xalqning madaniy merosini ifoda etadi. Ularga bo'lgan hurmat orqali o'quvchilarda milliy g'urur shakllanadi.

- Masalan, Registon majmuasi yoki Ismoil Somoniy maqbarasi yoshlar qalbida o'z xalqiga mehr tuyg'usini uyg'otadi.

Pedagogik foyda: Vatanparvarlik tarbiyasi mustahkamlanadi.

Estetik didni rivojlantirish

- Me'morchilik, naqshlar, devoriy rasmlar, bezak san'ati orqali o'quvchilar san'atni qadrlashni o'rganadi.

- Masalan, Shohi Zinda majmuasidagi rang va naqsh uyg'unligi estetik dunyoqarashni kengaytiradi.

Pedagogik foyda: Go'zallikni anglash, san'atni qadrlash ko'nikmasi paydo bo'ladi.

Tarbiyaviy vosita sifatida

- Tarixiy obidalar orqali ma'naviy qadriyatlar, sabr-toqat, buyuklikka intilish kabi fazilatlar tarbiyalanadi.

- Obidalar sabr, mehnat va ilmning mahsuli sifatida talqin qilinadi.

Pedagogik foyda: Ma'naviy tarbiya va shaxsiy kamolotga xizmat qiladi.

Integrativ ta'lim imkoniyati

- Tarixiy obidalar turli fanlar bilan bog'liq: tarix, geografiya, san'at, adabiyot, diniy ta'lim.

- Bu esa o'quvchilarning bilimni tizimli shakllantirishga yordam beradi.

Pedagogik foyda: Fanlararo bog'liqlik orqali chuqurroq tushuncha paydo bo'ladi.

Tashqi darslar va amaliyotlar uchun imkon

- Tarixiy obidalaraga ekskursiyalar tashkil qilish orqali o'quvchilar real tarix bilan yuzma-yuz tanishadi.

- Bu usul nazariyani amaliyot bilan uyg'unlashtirishga imkon yaratadi.

-

Pedagogik foyda: Ko'rgazmali ta'lim va faol ishtirok orqali bilimlar mustahkamlanadi.

Fuqarolik ongini rivojlantirish

- O'quvchilar tarixiy merosni saqlash zarurligini anglab yetadi.
- Bu ularni mas'uliyatli, ongli fuqaroga aylantiradi.

Pedagogik foyda: Madaniy merosga nisbatan mas'uliyatli munosabat shakllanadi.

Xulosa: Tarixiy obidalarni o'rganish nafaqat tarixiy bilim beradi, balki o'quvchining ma'naviy, axloqiy va estetik rivojlanishiga xizmat qiladi. Bu jarayon maktab ta'limining muhim tarkibiy qismiga aylanishi kerak.

Tarixiy obidalar o'quvchilarning vizual xotirasini mustahkamlashda muhim vosita hisoblanadi. Ular ranglarni uyg'unlashtirish, naqshlarni tahlil qilish, simmetrik kompozitsiya yaratish orqali tasviriy san'at nazariyasini hayotiy misollar bilan boyitadi.

5. Didaktik materiallar, interaktiv vositalar va amaliy mashg'ulotlar: Virtual muzeylar, 3D maketlar, maktab ekskursiyalari orqali o'quvchilar obidalarni jonli ko'rib, keyinchalik ularni chizishda faol qatnashadilar. Interaktiv doska, vizual taqdimotlar yordamida dars samaradorligini oshirish mumkin. Shuningdek, QR-kodli ish daftarlari yordamida har bir obidaga oid ma'lumotlar bilan tanishish imkoniyati yaratiladi.

6. Estetik tarbiya va milliy g'ururni shakllantirish: Tarixiy obidalarni o'rganish orqali o'quvchilarda o'zligini anglash, tarixiy jarayonlarga hurmat bilan qarash, san'at asarlarini qadrlash tuyg'ulari shakllanadi. Bu esa ularda estetik tafakkur va badiiy didning rivojlanishiga zamin yaratadi.

7. Amaliy kuzatishlar va misollar: Namangan viloyatida joylashgan Ota Valixo'ja madrasasi, Chortoqdagi Chortoq gumbazi singari obidalarni o'quvchilar chizgan holda ko'rgazmalarda ishtirok etmoqda. O'quvchilarning bu boradagi ishlari ularning tasviriy tahlil qilish, tarixiy tafakkurini namoyon qilmoqda.

Xulosa: Tasviriy san'at fanida tarixiy obidalarni o'rganish – bu nafaqat dars mavzusi, balki ma'naviy-ma'rifiy tarbiyaning samarali vositasidir. Bu yo'nalishda darslar tashkil etilishi orqali o'quvchilar milliy merosni qadrllovchi, estetik qarashga ega bo'lgan yetuk shaxslar sifatida shakllanadi. Mazkur yondashuv tasviriy san'at fanining tarbiyaviy salohiyatini to'liq namoyon etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – T.: Ma'naviyat, 2008.

2. Rasulov A. Tasviriy san'at darslarida innovatsion yondashuv. – T.: O'qituvchi, 2019.
3. O'zbekiston tarixiy obidalari ensiklopediyasi. – T.: Sharq, 2012.
4. Qosimov B. San'at va madaniyat tarixidan lavhalar. – T.: O'zbekiston, 2015.
5. Madraximov H. Me'moriy yodgorliklar va ularning tahlili. – T.: TDPU, 2020.
6. Virtual muzeylar to'plami: www.madaniyat.uz
7. www.ichanqala.uz
8. www.registon.uz
9. www.buxoriyodgorlik.uz
10. O'zbekiston Respublikasi maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi tavsiyalari, 2023 y.